

סימן ז
ברכת שהחיינו בשעת הקנין או בשעת ההנאה

א.

בשו"ע או"ח (סימן רכג סע' ג) מבואר שעל קניית כלים חדשים [או אפילו ישנים, אם הם חדשים עבורו, שלא היו שלו מעולם] מברכים ברכת "שהחיינו". וכתב שם המחבר בסעיף ד': "בשעת הקנין יש לו לברך, אף על פי שעדיין לא נשתמש בהם, שאין הברכה אלא ע"י שמחת הלב שהוא שמח בקנייתו". והיינו שיש לברך שהחיינו בשעת הקנין, ואין החיוב לברך תלוי בשימוש במה שקנה.

[ובדרך אגב יצויין למש"כ בספר כף החיים (או"ח סימן כב אות ו) וז"ל: "עכשיו מנהג העולם שאין לברך שהחיינו על המלבוש כי אם בשעת הלבשה, וכן על הטלית בשעת העיטוף. והטעם נראה לי, דנהגו כן דלא מברכים בשעת קנייה משום דחיישי שמא יחזור בו שלא ללבושו מאיזה סיבה ויחזור וימכרנו, או שיתנו במתנה לאחר ותהיה ברכתו לחינם, על כן נהגו שלא לברך כי אם בשעת לבישה דוקא, ומדין פרי חדש נגעו בה, וכמו שהתם על פרי חדש צריך לברך שהחיינו בשעת ראייה ונהגו שלא לברך כי אם בשעת אכילה וכו' הכא נמי כן"].

וכתב המג"א על דברי המחבר שמברך שהחיינו בשעת קנין (ס"ק ו) וז"ל: "דוקא כשקנה כלי כמו שהוא, אבל אם קנה כסף ונתן לאומן לעשות כלי, אינו מברך אלא כשישתמש בו, כנ"ל. דהא קי"ל אומן קונה בשבח כלי, וכן מבואר סימן ת"ר", עכ"ל. כלומר לדעת המג"א, דברי המחבר שיש לברך "שהחיינו" בשעת הקנין נאמרו דוקא אם קנה בגד שלם ומוכן ללבישה [וגם בזה התבאר מדברי הכף מחיים הנ"ל הטעם שאין נוהגים כן] אבל אם בשעת הקנייה אין הדבר ראוי כבר לשימוש וצריך לתקנו על ידי אומן, בזה ודאי אין לברך בשעת הקנייה.

אולם הט"ז (שם ס"ק ג) חולק על המג"א וכתב: "נ"ל דהיינו משעה שקנה בגד אע"פ שצריך ליתן אותו לחייט לעשות ממנו מלבוש, אע"ג דרחוק עדיין מן ההנאה, שהרי באשר"י מדמה אותו לירידת גשמים, אע"פ שאין הנאתו ניכרת מיד". ומבואר בדברי הט"ז, שמההלכה שמברכים שהחיינו על ירידת גשמים למרות שאין בזה הנאה מיידיית כי הגידולים צומחים רק כעבור זמן רב, יש ללמוד שאפשר לברך עוד קודם שניכר הטובה ואפילו עדיין אין ממש הנאה מיידיית. ואם כן גם בקניית בגד שאי אפשר כעת ללבושו בשעת הקנין ועדיין אין הנאה ממנו יש לברך בשעת הקנין למרות שרק אחר כך ינהג. ולכאורה באמת קשה על המג"א טענת הט"ז מדין ברכת שהחיינו כשירדו גשמים, שמשם נלמד שמברכים עוד קודם שיש הנאה בפועל, ומדוע אומר המג"א שיש להמתין ולברך רק בשעת הלבשה שהיא שעת ההנאה.

ב.

ובפשטות נראה לומר שהמג"א והט"ז חולקים מהו גדר ברכת שהחיינו על קניית כלים, האם הוא מדין שמחה, או שזהו דין של ברכת הודאה.

המג"א סובר שגדר ברכת שהחיינו הוא דין הודאה על ההנאה, וברכת הודאה מברכים כשמודים על הנאה שהיתה כבר ולא על מה שיבוא בעתיד. ולכן בברכת על קנין כלים חדשים, מכיון שבשעת הקנין אין לו עדיין הנאה בפועל שהרי אינו יכול להשתמש בכלים כל עוד אינם ראויים לשימוש, אינו מברך בשעת הקנין אלא בשעה שישתמש ויהנה מהכלי החדש. מה שאין כן בגשמים, מודה המג"א שהברכה היא הודאה להשי"ת על עצם ירידת הגשמים ואף שאין כעת הנאה. ויש לדייק זאת בדברי המשנה (ברכות נד, א) שם מובא תחילה הדין "על הגשמים ועל בשורות טובות" אומר ברוך הטוב והמטיב" וכו', ולאחר מכן: "בנה בית חדש וקנה כלים חדשים" אומר ברוך שהחיינו", ומשמע מזה שגדר ברכת גשמים הוא כמו על "בשורות טובות", וחלוק מגדר הברכה על קניית כלים חדשים. והיינו כי הברכה על הגשמים היא הודאה על הבשורה שהקב"ה הוריד גשמים שהם חיות כל הבריאה.

ברם הט"ז סובר שברכת שהחיינו על קניית כלים חדשים היא מדין שמחה כמו ברכת שהחיינו על ירידת גשמים, ולכך סובר הט"ז שאפשר להוכיח מברכת גשמים שגם אם אין ההנאה ניכרת ממש כעת, שהרי יורד

גשם וזהו תחילת התהליך שסופו צמיחת היבול, מ"מ חשיב כבר עתה שמחה ולכן אפשר לברך גם קודם שיש הנאה בפועל ממש, כי השמחה כבר התחילה ברגע שיורד הגשם, וכך גם השמחה היא בשעת הקנין כשיועד שהוא הבעלים על הבגד גם אם כרגע עדיין לא נהנה מהבגד בפועל, ויכול לברך שהחיינו כבר בשעת הקנין. כך נראה לבאר מחלוקת המג"א והט"ז.

והנה המשנה ברורה (סימן רכ"ט ס"ק יז) פסק כהמג"א שמברך בשעת הקנין רק אם קנה בגד שראוי ללבושו מיד. וכן פסק בערוך השלחן (שם ס"ק ו) ש"יש לברך בשעת הקנין אע"פ שעדיין לא נשתמש בהם, שאין הברכה אלא ע"י שמחת הלב שהוא שמח בקנייתו, ודוקא כשהדבר נגמר בתיקונו, אבל אם הבית עדיין לא מוכן לגמרי והבגד צריך תיקון לא יברך עד שיגמור כל התיקונים" [ולפיכך קשה להבין את מש"כ ערוך השלחן שם על דברי המג"א הנ"ל: "ואין הבנה לדבריו", מה ביאור כוונתו].

אולם החיי אדם (כלל סב אות ס) כותב להלכה דעה חדשה, שהיא כפשרה בין דעת המג"א ודעת הט"ז, וז"ל: "ומברך בשעת הקנין, אע"פ שעדיין לא נשתמש בו, שאין הברכה אלא ע"י שמחת הלב שהוא שמח בקנייתו. ונראה לי, דלפי זה הכל תלוי בשמחת האדם, שאם שמח בקנייתו, כגון עני ששמח בקנייתו על השגת ידו, אזי אפילו לא קנה רק הסחורה ואח"כ יתקן ויעשה ממנו בגד, יברך בשעת קנייה, כמו שכתב הט"ז. ואם אינו שמח בקנייתו, כגון, עשיר ואינו שמח רק בלבישתו, אזי מברך בשעה שנגמר כמו שכתב המג"א".

ג.

והנה בהגהות רעק"א לשו"ע (סימן רכ"ג) כתב: "בכלים שצריכים טבילה יש לדון דאינו מברך בשעת הקנין, כיון דעדיין אינו יכול להשתמש בהם קודם טבילה, גם בבנה בית חדש הא אינו יכול לדור בו קודם שיקבע בו מזוזה על מג"א סי' כ"ב, וצ"ע לדינא", עכ"ל. ולכאורה דברי הגרע"א אינם מובנים. שהרי מחלוקת המג"א והט"ז בדין קנה בגד שעדיין אינו ראוי לשימוש עד שיעשו פעולה של תפירה וכדומה, אם מברך בשעת הקנין או בשעת השימוש וההנאה, לכאורה היא אותה מחלוקת בנידון שדן הגרע"א כשקונה כלי שאינו ראוי כעת לשימוש עד שיתבלו אותו או קונה בית שאינו ראוי למגורים עד שיעשו בו מזוזות, ואם כן היה צריך לכאורה הגרע"א לומר שהספק שמסתפק בו תלוי במחלוקת המג"א והט"ז: לפי המג"א לא יברך כיון שעדיין אינו ראוי לשימוש ויכול לברך רק לאחר שקבע את המזוזה או טבל את הכלי, ולפי הט"ז שפיר מברך גם כאשר הכלי עדיין הכלי לא טבול והמזוזה לא נקבעה בבית.

וגם יש להבין את מש"כ שער הציון למשנה ברורה (סימן רכ"ט ס"ק כא) שהביא את ספיקו של הגרע"א וכתב: "ואין להשיג על זה ממה שמבואר לקמן בסימן רכ"ה ס"ג [הרואה פרי חדש מתחדש משנה לשנה מברך שהחיינו] ואפילו רואהו ביד חבירו או על האילן וכו', וכתב הגר"א דמקורו הוא מהך דהכא, והא התם ג"כ אינו יכול לאוכלם. שאני התם שהפרי בעצם כבר נגמר וראוי להינות ממנה, אלא שהיא על האילן או ביד חבירו, משא"כ הכא **שבעצם אינו ראוי להשתמש ממנה**", עכ"ל. ומבואר בדבריו חילוק בין דברים שבעצמותם ראויים כבר עתה לשימוש אלא שיש חסרון חיצוני שמונע ממנו את השימוש, שבזה יכול לברך שהחיינו, לעומת דברים שבעצמותם לא ראויים לשימוש, שאינו יכול לברך עליהם שהחיינו.

אלא שלכאורה לא מובן מדוע הגדיר השער הציון את האופנים שבהם הסתפק הגרע"א "שבעצם אינו ראוי להשתמש ממנה", הרי לאופנים אלו קוראים בש"ס "אריא היא דרביע עליה" (עי' עירובין עח, ב). כלומר, שמוטל איסור על השימוש בכלי קודם טבילה, או על כניסה למגורים בבית שאין בו מזוזה, אולם אי אפשר לומר על מצב זה "שבעצם אינו ראוי להשתמש ממנה". ביטוי זה אפשר לומר על האופן שכותב המג"א, והיינו כשקונה בגד שללא טיפול של אומן אין אפשרות ללבוש אותו. וצ"ע.

על כל פנים נמצא שלפי דעת הט"ז, מברכים על קניית בגד שבאמת הוא במצב "שבעצם אינו ראוי להשתמש ממנה", ואם כן ק"ו שלפי דעתו היה צריך לברך באופנים שהסתפק בהם הגרע"א, שהם רק בגדר של "אריא היא דרביע עליה", אבל ראויים בעצם להנאה מיידית. ברם לפי המג"א יש לומר שכמו שאין מברכים על קניית בגד כאשר אין לו הנאה ממשית בעת הקנייה, מכיון שצריך שתהיה הנאה ממשית של שימוש מיידית בעת הקנייה, כך גם לא יברכו על קניית כלי שצריך טבילה ואי אפשר להשתמש בו בעת הקנייה וכן בית בלא מזוזה. הרי נפקא לן שספיקו של הגרע"א תלוי להדיא במחלוקת המג"א והט"ז הנ"ל, ופלא שלא כתב כן הגרע"א, ונשאר בצ"ע לדינא.

[וקשה לומר שזהו באמת ספקו של הגרע"א, ואם נאמר שמש"כ "וצ"ע לדינא" כוונתו לומר שיש ספיקא מדינא אם פוסקים כט"ז או כהמג"א, זה אי אפשר לומר, כי אם כך, היה צריך לומר במפורש שזה תלוי במחלוקת הט"ז והמג"א].

ד.

והנה בשו"ע או"ח (סימן כב סע' א) כתב המחבר: "קנה טלית ועשה בו ציצית מברך שהחיינו, דלא גרע מכלים חדשים". והרמ"א הוסיף: "ואם לא בירך בשעת עשיה, מברך בשעת עיטוף ראשון". ובמג"א (ס"ק א) הקשה מהמבואר בשו"ע (סימן רכג הנ"ל) שעל קניית כלים חדשים יש לברך בשעת הקנין, מדוע כותב כאן המחבר שהברכה על קניית הטלית היא רק לאחר שעושה בו ציצית, ולא בשעת הקניה. ותירץ המג"א: "דוקא כשקונה בגד כמות שהוא ראוי ללבוש אז מברך שהחיינו, אבל אם קנה בגד ועשה ממנו מלבושים, אז מברך בשעת לבישה וכמ"ש סי' ת"ר ס"ב, והכא כיון שעושה בו ציצית, מברך אגב בשעת עשית המצוה", עכ"ל המג"א. ומוסיף הגרע"א בהגהותיו באור על דברי הרמ"א: "היינו, דהכא כיון שאינו ראוי ללבוש בשעת הקנין דלא נעשו בו ציצית. אינו מברך שהחיינו".

ובפשטות מבואר כאן שהמג"א הולך לשיטתו בדין הקונה בגד שאינו ראוי לשימוש עד שאומן יתפור אותו, שאינו מברך בשעת הקניה, כיון שהברכה היא על ההנאה ולא על עצם הקניה, ולכן סובר המג"א כאן, שהקונה בגד קודם שהטיל בו ציצית אינו מברך עליו כמו בקונה כלים חדשים, כיון שאסור ללבושו בלא ציצית, וכמו שנתבאר לעיל שכל ההלכה בספקו של הגרע"א לגבי בית בלא מזוזה וכלי בלא טבילה לפי המג"א.

אלא שאם כן, יש לתמוה מדוע לא העיר הט"ז כלום בסימן כ"ב ולא כתב דבר לגבי ציצית, הרי לפי המבואר לעיל, לפי דעת הט"ז שמברכים שהחיינו על קניית בגד גם אם אינו ראוי לשימוש בלא תפירה, יוצא שבקונה בגד לפני שהטיל בו ציצית, שהדבר ראוי בעצם ללבישה ורק "אריא הוא דרביע עליה", צריך לברך שהחיינו כבר בשעת הקניה. ואם כן לפי הט"ז עומדת במקומה קושית המג"א בסימן כ"ג מדוע אין מברכים על קניית טלית כבר בשעת הקניה עוד לפני שעושים בו הציצית.

ואכן בספר כף החיים (סימן כב אות א) עמד בזה, מדוע לא כתב הט"ז דבר בדיני ציצית, וכתב בכף החיים: "והנלע"ד דהכא שאני, כיון דאיסורא רביע עליה, דאסור ללבוש בגד בת ד' כנפות בלא ציצית, על כן אמרו דאין לברך עד שעת עשיית הציצית דפקע איסורא מיניה [כלומר, רק כאשר מטיל ציצית בבגד פוקע האיסור ללבוש את הבגד] ויכול ללבושו". ומבואר שסובר כף החיים שבאופן שהבגד בעצם ראוי ללבישה, ורק יש איסור המונע את הלבישה, כמו בגד בלי ציצית, באופן זה גרע טפי לדעת הט"ז, וגם לפי הט"ז שסובר שעל קניית בגד אפשר לברך גם אם אינו נהנה ממנו כעת, כאן יודה שאי אפשר לברך בגלל ה**איסור** שמונע את לבישת הבגד במצבו כעת. [נמצא לפי סברת הכף החיים שבהם מסתפק הגרע"א, בכלי בלא טבילה או בית בלא מזוזה, שזהו כגדר של בגד בלא ציצית, יודה הט"ז למג"א שבאמת אין לברך, כי **איסורא** רביע עליה והוא לא רשאי להשתמש בבית או בכלי, כך שאין על מה להודות].

אכן הדברים עדיין צריכים ביאור, שכן בכל מקום מבואר שאם בעצם הדבר ראוי, ורק "אריא הוא דרביע עליה" [כלומר כביכול אריה רובץ על הדבר ומונע מלהשתמש בו, והיינו שיש דבר חיצוני המונע שימוש ולא שהדבר אינו ראוי לשימוש שעצמותו] זה יותר קל מאשר אם הדבר אינו ראוי לשימוש בעצם. ואילו כאן יוצא לפי כף החיים בדעת הט"ז איפכא, שאם אין הבגד ראוי לשימוש ממש, כמו בקנה בגד שצריך לתופרו על ידי אומן ורק צריך תיקון מסויים, כן צריך לברך שהחיינו, ואילו בבגד שראוי בעצם לשימוש ורק יש **איסור** המונע את השימוש, אין מברכים שהחיינו, וזה נראה תמוה. וכמו שאכן מצאנו גם בדברי השער הציון שהבאנו לעיל מבואר כדברינו, שאם הדבר ראוי בעצם, יש יותר סברא שאפשר לברך, מאשר אם אין הדבר ראוי לשימוש בעצם.

עוד יש לדון בדברי הכף החיים, על פי מה שכתב הגרע"א בהל' ציצית [בהמשך הגהתו בביאור דברי הרמ"א שהבאנו לעיל] וז"ל: "יהיה לשיטת הרמב"ם חילוק דין, דאם קונה טלית ביום אינו מברך עד שעת עשיית ציצית, כיון דאין ראוי ללבושו, ואם קונה בלילה מברך מיד, דהא ראוי ללבישה בלא ציצית בלילה, דכסות יום גם בלילה פטור", עכ"ל. ומעתה תמוהים דברי הכף החיים במה שכתב שלפי הט"ז בקונה טלית לא מברך כיון "דאיסורא הוא דרביע עליה" ללבשם בלא ציצית, ובכה"ג מודה הט"ז להמג"א שאין מברכים על קניית בגד - שכן הרי בכל אופן ראוי ללבוש כסות יום בלילה דפטור מציצית, ושפיר יש הנאה בקניית בגד גם

אם הוא בלא ציצית, באופן שהוא כסות יום בלילה. ואם כן עדיין נשאר קשה לפי זה מדוע סותם הט"ז ולא כותב בסימן כ"ב על פי שיטתו בסימן רכ"ג, שאם קונה טלית בלילה שהוא כסות יום דפטור בלילה מציצית [כדברי הגרע"א] בודאי צריך לברך שהחיינו בעת קניית הטלית כי הרי יכול להשתמש בטלית מיד בלילה.

ה.

ואשר על כן ליישב ולבאר את דעת הט"ז נראה בהקדם דקדוק שיש לדייק, דהנה הטור כתב בתחילת סימן כ"ב: **"העושה ציצית לעצמו מברך שהחיינו"**. ואילו המחבר כתב באותו סימן בלשון שונה: **"קנה טלית ועשה בו ציצית מברך שהחיינו"**. ומבואר שהמחבר נקט הדין על **הקונה טלית**, ואילו הטור אומר שמדובר על **העושה טלית לעצמו**.

ובאמת דברי המחבר צריכים עיון רב, שכן הדינים הנוגעים לקניית טלית חדשה, מקומם בסימן רכ"ג הנ"ל, שם מדובר על קניית בגדים וכלים חדשים, ולא בהלכות ציצית, ומדוע המחבר מביא כאן את דיני קנה טלית, הרי לכאורה אין זה המקום הראוי.

ולכן נראה לומר, שיש כאן שני דינים נפרדים ושני ברכות נפרדות: יש ברכת שהחיינו על קניית טלית מדין **"קנה כלים חדשים"**, ויש דין ברכת שהחיינו על עשיית ציצית מדין **"ברכת המצוות"**.

ואכן בספר דעת תורה להגאון המהרש"ם (סימן כב) מפורש שהדין של שהחיינו בעשיית ציצית הוא מדין ברכת המצוות, וז"ל בתוך דבריו: **"קנה טלית ועשה בה ציצית מברך שהחיינו, עי' ט"ז דלהרמב"ם יש לברך בכל מצוה חדשה כמ"ש ביו"ד סימן כ"ח בדין כיסוי"**. גם בלשון הרמב"ם (הלכות ברכות פרק יא הלכה ט) נראה ברור שברכת שהחיינו על עשיית הציצית היא מדין ברכת המצוות ולא מדין קניית בגד חדש, שכתב: **"כל מצוה שהיא מזמן לזמן כגון שופר וסוכה ולולב ומקרא מגילה ונר חנוכה, וכן כל מצוה ומצוה שהיא קניין לו כגון ציצית ותפילין ומזוזה ומעקה וכו' מברך עליה בשעת עשייתה שהחיינו"**, עכ"ל.

ומעתה נראה שמחלוקת המג"א והט"ז בסימן רכ"ב היא לגבי דין ברכת שהחיינו של קניית כלים חדשים, אולם בהלכות ציצית מדבר השו"ע על "קנה טלית ועשה בו ציצית", והיינו דין שהחיינו של ברכת המצוות. ולכן בהלכות ציצית לא היה צריך הט"ז להביא את דבריו בסימן רכ"ב לגבי ברכת שהחיינו על קניית כלים חדשים, כי בהלכות ציצית מדובר על ברכת שהחיינו מדין ברכת המצוות על עשיית ציצית, וחידוש של הט"ז שיש צורך לברך שהחיינו הוא מצד דין קניית כלים חדשים, ולפיכך לא קשה על הט"ז מדוע לא העיר כלום בסימן כ"ב.

אלא שלפי זה יוצא חידוש גדול מאד, שהקונה בגד חדש בלא ציצית, צריך לפי הט"ז לברך שהחיינו פעם אחת, בשעת קניית הבגד, מדין **"קנה כלים חדשים"**. ואחר כך כשיטיל בו ציצית, יצטרך לברך שהחיינו פעם שניה מדין **ברכת המצוות"**.

ו.

בשו"ע (או"ח סימן רכו) נפסק: **"היוצא בימי ניסן וראה אילנות שמוציאין פרח, אומר בא"י אמ"ה שלא חיסר בעולמו כלום וברא בו בריות טובות ואילנות טובות ליהנות בהם בני אדם"**. ומסתפק הגרע"א שם האם כאשר יראה אילנות של ערלה גם מברך עליהם, או שמכיון ולא יכול ליהנות מהם אינו יכול לברך. וכן הסתפק הגרע"א שם לגבי ההלכה המובאת בשו"ע (סימן רכ"ה ס"ג) **"הרואה פרי חדש מתחדש משנה לשנה מברך שהחיינו"**, האם מברך גם על ראיית פירות ערלה האסורים בהנאה.

ולכאורה דברי הגרע"א תלויים במחלוקת המג"א והט"ז בדין קנה בגד שעדיין אינו ראוי לשימוש עד שיעשו פעולה של תפירה וכדומה, אם מברך בשעת הקניין או בשעת השימוש וההנאה: לפי המג"א שאין לברך אלא על דבר שאי אפשר ליהנות ממנו ממש כעת, וכמו שנתבאר שמטעם זה אינו מברכים על כלי שאינו טבול, בית שאין בו מזוזה ובגד בלי ציצית, לכן גם אין לברך על אילנות או פירות של ערלה שלא יכול ליהנות מהם כעת. ואילו לפי הט"ז שיכול לברך גם כאשר הכלי עדיין לא ראוי כעת לשימוש, יוכל לברך ברכת אילנות גם על פירות ערלה, ואם כן צריך עיון מדוע לא תלה הגרע"א את הספק שמסתפק בו במחלוקת המג"א והט"ז.

וזהו גם הביאור במש"כ כף החיים (סימן רכו ס"ק יא) כדבר פשוט שאין לברכת ברכה על ראיית אילנות של ערלה, וכן פסק (סימן רכה ס"ק כו) שאין לברך שהחיינו על פירות שהורכבו באיסור. והיינו שהכף החיים לשיטתו הנ"ל בביאור דברי הט"ז שאין לברך על הנאה כאשר יש דבר המונע ממנו את ההנאה כעת, כמו בגד שאינו בו ציצית ש"איסורא הוא דרביע עליה" ומונע ממנו את ההנאה מהבגד, וכך גם לגבי פירות מורכבים ואילנות של ערלה שאינו רשאי ליהנות מהם עכשיו, ולכן אין לברך עליהם.

הנהגה הגאון מטשעבין בשו"ת "דובב מישרים" (חלק ג סימן ה) זן בספקו של הגרע"א אם מברכים ברכת האילנות על אילנות של ערלה, ומסקנתו **שיכולים** לברך כיון שהברכה אינה על אותו אילן שרואים כעת אלא "על ענין הבריאה בכללה שבעצם נבראו אילנות ופירות ליהנות מהם בני אדם, ואין מעכב מה שמצד גזירת התורה אי אפשר ליהנות כעת מהם, דהא מ"מ לאחר שיעברו שנות הערלה יהיו הפירות האילן מותרין, אם כן ענין הבריאה היא להנאת בני אדם". ולכאורה דבריו צריכים עיון, שהרי דין זה תלוי במחלוקת המג"א והט"ז בדין קנה בגד שעדיין אינו ראוי לשימוש עד שיעשו פעולה של תפירה וכדומה, אם מברך בשעת הקנין או בשעת השימוש וההנאה, ומדוע לא הזכיר זאת הדובב מישרים.

ז.

ואכן בעיקר הגדר של "איסורא הוא דרביע עליה", יש להעיר מדברי הגמרא (שבת קכו, ב) בביאור דברי המשנה (שבת פרק יח משנה א) "מפנין תרומה טהורה" [ולא חיישינן לטרחא דשבת, והדין הוא שמפנין רק דבר הראוי כגון תרומה טהורה דחזי לבהמת כהן, אבל תרומה טמאה לא מפנין דאפילו לבהמת כהן לא חזיא בשבת]. ומבואר בגמרא שמפנין תרומה טהורה אפילו מונחת ביד ישראל, ואפילו של ישראל כעת אין המאכל ראוי, מכל מקום מכיון שראוי לכהן, שפיר כבר נחשב ראוי לישראל שיוכל לפנותו בשבת, וכדברי הגמרא "מהו דתימא כיון דלא חזיא ליה אסור, קא משמע לן כיון דחזיא לכהן שפיר דמי". והיינו, שאף שהיה מקום שנאמר "אריא הוא דרביע עליה" על הישראל לאכול התרומה, מכל מקום מפורש בגמרא שיכולים לפנות את התרומה בשבת ואין זה מוקצה גם עבור הישראל כי לכהן מותר לאכול.

ויש לדון האם זה סותר את סברת הכף החיים בדעת הט"ז, שכאשר יש דבר המונע ממנו את ההנאה כעת, כמו בגד שאינו בו ציצית ש"איסורא הוא דרביע עליה" ומונע ממנו את ההנאה מהבגד, אין הבגד ראוי עתה שיברכו עליו שהחיינו. ולכאורה בגמרא בשבת מוכח שגם אם "אריא הוא דרביע עליה", כיון שהדבר בעצמותו ראוי, אלא שיש מונע חיצוני, כגון התרומה שנמצאת כרגע ביד הישראל, נחשב הדבר כדבר ראוי. נמצא שאפילו אם יש מונע חיצוני הדבר נחשב ראוי, ואם כן מדוע כף החיים אומר שבמקרה כזה לא יברכו כי זה לא ראוי.

ויש להוסיף עוד שעל פי דברי הגמרא בשבת נוכל להטעים את סברת הגרע"א שהבאנו לעיל, שכסות יום פטורה מציצית בלילה, ולכן יכול לברך על קניית בגד שאין בו ציצית כיון שראוי לשימוש בלילה. שכן סברה זאת מפורשת בעצם בדברי הגמרא בשבת שאם התרומה ראויה לשימוש הכהן, מותר גם הישראל לטלטלה, אע"פ של ישראל אסור לאכול את התרומה, ואין זה נחשב כאילו "לא חזיה ליה". ולפי זה יש לומר שאם יש אופן של פטור בציצית על ידי כסות יום בלילה, וכסברת הגרע"א, שוב גם בשאר בגדים בלא ציצית יש לברך בשעת הקניה ואין זה נחשב ש"איסורא רביע עליה", כי האפשרות שהדבר ראוי ללבישה כבר כעת מחשיב את הדבר גם לראוי לברכה עליו.

ח.

ובעיקר ההלכה של ברכת שהחיינו על דבר איסור, יש אריכות בדברי הפוסקים. באגרות משה (ח"א סימן נח) פסק שאין לברך על פרי מורכב שנעשתה בו עבירה, מכיון שברכת שהחיינו היא הודאה להשי"ת שזכינו לראות פרי זה, ואם זהו פרי שנעשתה בו עבירה לא שייך להודות להשי"ת על שזכינו לראותו [סברה הדומה לסברת הדובב מישרים שהבאנו לעיל].

ובכף החיים בתוך דבריו (סימן רכה ס"ק כו) שהבאנו לעיל שאין לברך שהחיינו על פירות שהורכבו באיסור, מביא מדברי הלקח טוב (סימן ס) שכתב שאין לברך על ראיית ממזר, ולעומתו בשאלת יעב"ץ (סימן סג) פסק שמברך על ראיית דבר אסור [פירות מורכבים וממזר וכן נדה].

ובעיקר הנידון אם מברכים שהחיינו בפדיון הבן של ממזר כבר זן המנחת חינוך (מצוה שצב אות ה). ומדברי השו"ע (יו"ד סימן רסה סע' ד) שכתב: "ממזר, כישראל הוא, ומברכים עליו ברכת מילה עד כורת הברית", יש להוכיח שמברכים שהחיינו בברית מילה של ממזר. שהרי להלן (שם סע' ז) מפורש בדברי המחבר שבארץ ישראל נוהגים לברך שהחיינו, ואם כן כאשר הביא המחבר את ההלכה שמברכים ברכת המילה על ממזר, אם היה הדין שברכת שהחיינו לא מברכים, היה צריך לומר המחבר זאת. ואם כן מוכח שמברכים שהחיינו גם בברית של ממזר.

והנה אמנם בעיקר הדין של ברכה על דבר אסור, נחלקו הרמב"ם והראב"ד. הרמב"ם (הלכות ברכות פרק א הלכה יט) כתב: "כל האוכל דבר האסור בין בזדון בין בשגגה אינו מברך עליו לא בתחלה ולא בסוף". ובראב"ד השיג עליו: "טעה בזה טעות גדולה שלא אמרו שאין מברכין אלא שאין מזמנין עליהם וכו' אבל ברכה תחלה וסוף למה לא יברכו הואיל ונהגו". ולכאורה יש ללמוד משיטת הראב"ד שאפילו אם יש "איסורא הוא דרביע עליה", בכך אופן מברכים על כך, והיינו של כשיטת כף החיים המובא לעיל. ואילו לפי הרמב"ם שאין מברכים היינו כמו שכתב כף החיים. אמנם כף החיים (סימן קצו ס"ק ז) עצמו כתב בענין זה: "ונראה דכיון דהמאכל עצמו מותר ודבר אחר גרמה לי האיסור, יש להרהר בתשובה על מה שעשה ולברך כדי שלא יהיה מוסיף על חטאו ר"ל".